

УДК 159.9

ПІВЕНЬ Микола Ілліч,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної і психофізіологічної підготовки, Льотна академія Національного авіаційного університету

**СУБ'ЄКТНА ПОЗИЦІЯ КУРСАНТА – ПІЛОТА В НАВЧАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ПРОВІДНИЙ МЕХАНІЗМ ПРОФЕСІЙНОГО Й ОСОБИСТІСНОГО
САМОРОЗВИТКУ**

У статті на підставі теоретичного аналізу сучасних філософських і науково-педагогічних досліджень розглядаються умови професійного й особистісного саморозвитку курсантів-пілотів, реалізації власного авторства в навчальній діяльності. Визначальною умовою цього процесу є здатність курсанта до прояву суб'єктної позиції в навчальній діяльності і до проектування власного суб'єктно-освітнього простору.

Ключові слова: суб'єктна позиція, професійно-освітній простір, професійний й особистісний саморозвиток, здібності до проектування, автодидактичні навички.

Постановка проблеми. Традиційні вимоги до результатів і змісту професійної підготовки льотного складу виявляються досить неефективними в тому сенсі, що їхня реалізація не дає можливості курсантам реально вирішувати навчальні проблеми і саморозвиватися в системі професійної освіти. Суб'єктні функції курсанта – пілота, поки що не розглядаються як самоцінність. Пріоритетом у професійній підготовці виявляється не його особистість, а те, чим він має оволодіти. Тож, очевидно, що проблемою сьогодення у вищому льотному навчальному закладі є проблема особистісного саморозвитку курсанта. Вона приводить до нездатності особистості курсанта своєчасно адаптуватися до змін професійної діяльності, використовувати нові знання і технології, адекватно вирішувати професійні і особистісні проблеми. Вона є істотним обмеженням діяльності майбутнього пілота у навчальному процесі. Лише вільна, творча особистість може вийти за рамки того, що визначене конкретними завданнями і умовами навчальної діяльності. Щоб здійснити таку дію, треба знайти і створити нові можливості самопрояву. Очевидно і те, що ця проблема пов'язана із змінами у підходах до професійної підготовки пілота, що виникли в результаті затребуваності нових якостей професіонала, заснованих на умінні діяти, в самоосвіті й особистісному саморозвитку. Актуалізувати ці проблеми має сенс у період початкової льотної підготовки через навчальну діяльність курсантів, зокрема в процесі вивчення психолого-педагогічних дисципліни, які забезпечують і озброюють особистість способами саморозвитку.

Існують певні труднощі в самоорганізації професійного й особистісного саморозвитку в навчальній діяльності майбутніх авіаційних фахівців. Складність зумовлюється передусім тим, що в процесі професійної освіти курсантів психолого-педагогічні дисципліни реалізуються окремо одна від одної. Логіка викладання цих дисциплін концентрує увагу курсантів на концептуальних основах становлення дисципліни як самостійної науки. Методологічні, організаційні, технологічні й методичні складові самостійної науки спрямовані на розкриття широкого кола психолого-педагогічних засобів формування освіченості особистості, їх формувальних можливостей. Багато дослідників вважають, що психолого-педагогічний потенціал цих дисциплін є незамінним в професійній підготовці майбутніх пілотів, особливо в формуванні їх психофізіологічної надійності. Проте, їх програми й навчально-методичні посібники нерідко відображають лише загальні уявлення про психологію і педагогіку як самостійних наук, демонструють відсутність їх об'єднаної ідеї, дублюють окремі теми розвитку особистості, не враховують специфіку формування психолого-педагогічної компетентності курсанта. Логіка викладання психолого-педагогічних дисциплін в професійній освіті майбутніх авіаційних фахівців тільки формалізує процес

розвитку суб'єктної позиції курсанта в навчальній діяльності, його психологічній готовності до виконання професійних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Із аналізу філософської, психологічної і педагогічної літератури можна зробити висновок щодо розуміння професійного й особистісного саморозвитку в навчальній діяльності, його сутності. Сутність процесу саморозвитку нам бачиться як якісна самозміна особистості в позиції суб'єкта навчальної діяльності, що пов'язано зі здійсненням внутрішньої потреби самовдосконалення і спрямування на самостійне вибудовування себе для ефективного самопрояву. Бути суб'єктом навчальної діяльності – це означає, що курсант здатний авторизувати власну діяльність у професійній підготовці, включитися до її проектування і побудови її як цілісної системи, задати своє бачиння її образу і моделі. Оволодіння цією здібністю предстає для курсанта як певна інтегрована перспектива саморозвитку, особливим чином організована у навчальному матеріалі дисципліни, способах і прийомах її перетворення. На нашу думку якісна професійна підготовка курсанта – пілота має бути організована як така діяльність, котра за своїм предметним «внутрішньо-смісловим» змістом сприяє повному прояву суб'єктних функцій. Водночас, механізм становлення особистісних функцій не піддається достатньо простому обґрунтуванню за допомогою відомої ідеї Л. С. Виготського про інтеріоризацію вищих психічних функцій на основі переходу їх із інтерпсихологічної до інтрапсихологічної форми. Таке обґрунтування розвитку суб'єктних функцій підходить, наприклад, для логічних структур мислення, які у певному сенсі ізоморфні структурам матеріального світу, але не підходить для особистісно-сміслових атрибутів психіки. Вони вихідно суб'єктні та не мають прямих матеріально-предметних аналогів.

Як відомо під суб'єктними функціями особистості розуміють базову здібність людини проектувати себе. Суб'єктні функції особистості – це її здібність до самостійного ухвалення рішень самостійної побудови і регуляції свого життя. Це особлива інстанція особистості, її координуючий центр, який співвідносить внутрішні вимоги і особливості із зовнішніми умовами протікання організовуваної поведінки і прийняття рішень. Власне, суб'єктні функції курсанта – пілота забезпечуються суб'єктно-творчим перетворенням змісту навчальної діяльності, його послідовним сходженням від ситуативно залежної навчальної діяльності до позаситуативної її самоорганізації, де «сьогодення опосередковується проектами майбутнього».

Спираючись на практику дослідження саморозвитку у педагогіці і психології у рамках особистісно-зорієнтованих технологій можна припустити, що курсант-пілот цивільної авіації має проявляти самостійність і організовувати власну навчальну діяльність у якості суб'єкта, котра заснована на усвідомленні своєї унікальності, самоцінності й установці на самозміну, саморозвиток, на становлення індивідуального стилю діяльності; котра надає йому волю вибору методів у рішенні навчально-розвивальних завдань на різних рівнях творчої активності, котра спирається на спільну працю з викладачем і іншими суб'єктами навчальної діяльності; котра орієнтована на вироблення кожним курсантом усвідомлених планів, прогнозів і сценаріїв власного професійного й особистісного саморозвитку.

Щодо змісту процесу професійного й особистісного саморозвитку майбутніх авіаційних фахівців, то у психолого-педагогічній літературі виділяють самосвідомість, суб'єктні якості, відповідальність і цілісно – смислова орієнтація. Втім, цих механізмів не достатньо для організації саморозвитку курсантів-пілотів у процесі навчальної діяльності, оскільки самопрояв особистості пов'язаний із реалізацією самостійності, тож необхідно доповнити цей перелік здатністю особи до самонавчання – автодидактики та до самопроектування суб'єктно розвиваючого освітнього простору. Оскільки суб'єктно освітній простір – це універсальний феномен, що прямо або опосередковано стосується різноманітних дидактичних явищ і є складовою структури педагогічних процесів та систем різної складності, деякі дослідники вважають необхідним вбачати в ньому метаформу, через яку суб'єкт організовує навчально-творчу самодіяльність [3; 4; 9]. Відповідно до розуміння сутності цього організаційного процесу, перед суб'єктом стоїть завдання пошуку способу

продуктивної навчальної самодіяльності на основі особистісно-сміслових стосунків до них. Як відомо в інноваційній і проектній навчальній діяльності розвиваються не тільки здібності особистості до проектної дії, здійсненню дій вибору і рефлексивного визначення рамок своєї діяльності, але й особистісні смисли в навчальній діяльності. Але, проблема в тім, що особистісний смисл в навчальній діяльності не може, якщо немає відповідного простору, динамічно розвиватись у напрямку від особистісного ставлення суб'єкта до інноваційної діяльності і до особистісного сенсу в цій діяльності, якщо немає процесу його породження й розвитку. Створення особистісного смислу в навчальній діяльності відбувається у відкритому освітньому просторі, у процесі його становлення, перетворенні системи професійної підготовки у відкритий освітній простір [1].

Отже, сучасна система професійної освіти майбутнього пілота має бути готовою до виконання нової для неї функції – виступати суб'єктно-розвиваючим освітнім простором. У контексті тенденцій інноваційного професійного навчання суб'єктний простір складається з наступних ідей: свідомий аналіз навчальної діяльності на основі мотивів і диспозицій; – критичне відношення до нормативів і стандартів; рефлексія і побудова системи смислів (особистісний смисл курсант може знайти лише сам на основі самостійного дослідження ситуації, поєднавши її зі своїми потребами); відкритість культурі, середовищу і освітнім нововведенням; творчо перетворююче відношення до власної навчальної діяльності, вихід за межі нормативної заданості, наднормативна активність; прагнення до самореалізації суб'єктів, до втілення ними в навчальній діяльності своїх намірів і власного способу саморозвитку; наділення особистісним сенсом, тобто суб'єктивування елементів змісту навчання; самопроектування суб'єктно розвиваючого простору у навчальній діяльності.

Мата статті полягає в обґрунтуванні інноваційних шляхів формування цілісності особистості майбутнього авіаційного фахівця, яка володіє здібністю до проектування суб'єктно-освітнього простору і здатна до реалізації власного авторства в навчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. За ствердженням науковців, проектування це діяльність суб'єктів освіти, яка спрямована на конструювання моделей перетворення навчальної дійсності. Сутність педагогічного проектування полягає у виявленні та аналізі педагогічних проблем, причин їх виникнення, побудові ціннісних основ і стратегій проектування, визначення цілей і завдань, пошук методів і засобів реалізації педагогічного проекту [3; 9]. Проектування суб'єктно розвиваючого простору у навчальній діяльності базується на уявленнях про здатність особистості до професійного й особистісного [1]. Це уявлення являє собою перенесення пріоритету ініціативи курсанта у виборі способів навчальної діяльності як способів самореалізації в процесі професійної підготовки. Виконання цього принципу у навчальній діяльності зобов'язує особистість курсанта використовувати тільки ті форми і методи, які створюють умови для творчої самореалізації, його саморозвитку. Оскільки проект це задум, план діяльності курсанта, який припускає актуалізацію його індивідуально – творчих витоків, і спрямований на реалізацію його здатності до самопроектування в навчальній діяльності. Власне, формується суб'єктивний образ навчальної діяльності, її оцінка, ідентифікація з критеріями оцінки результату, відповідно до свого суб'єктивного розуміння прийнятої мети, до особистісного досвіду, що склався раніше. Особистість курсанта оцінює при цьому не тільки результат рішення проблемного завдання, але і виконання власного, внутрішньо створеного плану навчальної самодіяльності. Останній включає до свого змісту ту ж проблемну ситуацію, але уже як життєво важливу. Для курсанта вона набуває особистісного смислу, який зачіпає його особистісні цінності у навчальній діяльності, з одного боку, з другого – в цьому плані зберігаються основні елементи проблемної навчальної ситуації, але вже перероблені відповідно до властивостей та особливостей психічних процесів особистості курсанта. У результаті навчальна ситуація перетворюється для суб'єкта в суб'єктивований об'єкт, що закріплюється в суб'єктивізаційних установках. Утворюється свого роду простір суб'єктності, який повинен бути заповненим. Це ментальний простір, оскільки він є

ідеальним конструктом (моделлю), то заповнюється активною самодіяльністю курсанта. Це припускає входження курсанта як суб'єкта навчальної діяльності в специфічну особистісно розвивальну освітню ситуацію. Тут можна говорити про прояв курсантом суб'єктної позиції у процесі рішення навчальних завдань, проблемних ситуацій, в розробці інноваційних проєктів, у створенні власного алгоритму професійного й особистісного саморозвитку в навчальній діяльності. Його саморозвиток набуває конкретних контурів, стає все більш концептуальним. Саме таким чином курсант розвиває свою суб'єктність, без якої немислима якісна підготовка майбутнього пілота.

Навчальну діяльність майбутніх авіаційних фахівців й розвиток суб'єктності курсанта з позицій процесу й результату в контексті організаційної метаформи навчальної самодіяльності можна розглядати як аналог його руху в освітньому просторі. Напрямок руху в цьому просторі визначається необхідністю рішення індивідом особистісних проблем. Звідси, професійний й особистісний розвиток предстає як психолого-педагогічна озброєність суб'єкта в навчальній діяльності, яка ґрунтовно розширює межі суб'єктно-розвивального простору й здійснює трансформувальний вплив на особистість з метою розвитку в неї здібності і готовності стати по справжньому інтегрованою часткою навчально-професійної діяльності. В суб'єктно – розвивальному просторі особистості його проєкцією є «Я»-система, яка акумулює в собі усі внутрішні й зовнішні зв'язки з поточною навчальною ситуацією, з метою самодіяльності й актуальними потребами. Саме «Я»-система здійснює оцінку ситуації, пізнає, конструює й регулює власну діяльність і, саме так реалізуються ціннісні основи навчальної самодіяльності особистості, саме так народжується авторство в навчально-професійній діяльності.

В якості провідних орієнтирів реалізації власного авторства в навчальній діяльності виступають уявлення суб'єкта про співвідношення між метою і засобами її досягнення. Для курсанта, який свідомо конструює власний простір самозмін важливі не тільки цілі, яких він може досягти але й те, що йому необхідно самостійно зробити для об'єктивування навчальної самодіяльності. У цьому зв'язку спільна навчальна діяльність створює необхідні умови для взаємного існування суб'єктів навчально-професійної діяльності. Кожен суб'єкт знає своє власне місце, самостійно формує уявлення про цілі й засоби взаємної діяльності і на цій основі створює уявлення про їх важливість для власних самозмін, для реалізації суб'єктних здібностей у спільній навчальній діяльності, що в свою чергу можна розглядати як реальне підґрунття для запуску процесу професійного й особистісного саморозвитку в навчальній діяльності майбутніх авіаційних фахівців.

Щодо авторства суб'єкта у навчальній діяльності чимало дослідників [2; 6; 7] оперують поняттям «автодидактичні» здібності особистості, які забезпечують авторство не тільки в навчальній самодіяльності але й в самопізнанні, саморозвитку й самотворенні власної «Я»-системи, власного внутрішнього простору, простору – духовності особистості. Особистість як автодидакт засвоює посильний йому фрагмент навчальної діяльності, здійснює творчий акт самодобудовування на основі особистісного розуміння й активності у визначеному фрагменті. Творчий акт створює детермінуючу тенденцію на поглиблення процесу самопізнання, саморозвитку й самотворення. В основі цієї тенденції лежить авторство ініціативної дії особистості. На думку Є. Князевої, сам потік творчої думки і образів в силу своїх власних потенцій ускладнює й спонтанно вибудовує себе. Самоорганізація особи, коли вона постійно розширює межі своєї свідомості й тілесності, а потім збирає себе як особистість, це і є шлях людини до самої себе. Самоорганізація – це є шлях людини до самої себе [5]. Спроможність курсанта до автономної навчальної діяльності передбачає наявність у індивіда навичок автодидакта (навички самонавчання), адже ці навички, на думку В. Курінського, – це навички в пошуках навичок, сама особистість є навичка, бо неконкретних, нетрудових проявів особистості не існує. Головне в саморозвитку – спостерігати, як у тобі формується навичка [6]. З особливою виразністю тісний зв'язок автономної навчальної діяльності курсанта з усіма виявами його активності як автодидакта постає через відповідний алгоритм. Завдяки алгоритму курсант відчуває владність над

своїми здібностями й особливостями психіки, власну компетентність в самоорганізації навчальної діяльності і самотворенні.

Висновки. На нашу думку, для того щоб оживити процес професійної підготовки курсантів-пілотів, зробити його дійсно значущим для кожної особистості необхідно психолого-педагогічні дисципліни спрямувати на актуалізацію педагогічних умов, що забезпечують перенесення пріоритету ініціативи курсанта у виборі способів навчальної діяльності як способів самореалізації і прояву суб'єктної позиції й авторства в навчальній діяльності. І, таким чином, курсант, як суб'єкт навчальної діяльності і, як автодидакт ліквідує «навчину поверховість», якою психолого-педагогічні дисципліни нагородили курсантів і, яка в них живе майже апріорно.

Список використаних джерел

1. Алешина С. А. Саморазвитие личности студента в образовательном пространстве педагогического колледжа / С. А. Алешина. Дис. канд. пед. наук : 13.00.01. – Оренбург. 2003. – 184 с.
2. Байнетов С. Д. Проблемы профессиональной компетентности авиационного персонала в вопросах безопасности полетов / С. Д. Байнетов, В. Г. Кодола // Вестник МНАПЧАК №1 (24), 2007. – С. 6–16.
3. Данилюк А. Я. Теоретико-методологические основы проектирования интегральных гуманитарных образовательных пространств / А. Я. Данилюк. Дис. д-ра пед. наук : 13.00.01. – М. : РГБ, 2003. – 347 с.
4. Зеер Э. Ф. Профессионально-образовательное пространство личности: синергетический подход / Э. Ф. Зеер // Образование и наука, 2003. №5 (23). С. 79–90.
5. Князева Е. Н. Концепция инактивированного познания: исторические предпосылки и перспективы развития / Е. Н. Князева // Эволюция. Мышление. Сознание. М. : Канон, 2004. – С. 308–349.
6. Курінський О. В. Українська постпсихологічна дидактика : Лекції / О. В. Курінський – К. : ЗАТ «Віпол», 2006. – 484 с.
7. Левитес Д. Г. Автодидактика. Теория и практика конструирования собственных технологий обучения : Учеб. пособие / Д. Г. Левитес. Рос. акад. образования, Воронеж : Изд-во НПО «МОДЭК», 2003 – 318 с.
8. Некрасов С. Д. Профессиональная компетентность как результат личностно – субъективных обретений человека на жизненном пути / С. Д. Некрасов // Субъект, личность и психология человеческого бытия / Под ред. В. В. Знакова и З. И. Рябкиной. М., 2005. – С. 317–334.
9. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование: монографія / И. Г. Шендрик– М. : АПКиПРО, 2003. – 156 с.

References

1. Alioshina, S.A. (2003). Samorazvitiye lichnosti studenta v obrazovatel'nom prostranstve pedagogicheskogo kolledzha [*Selfdevelopment of student's personality in educational space of pedagogical college*]. Orenburg [*in Russian*].
2. Bainetov, S.D. (2007). Problemi professionalnoy kompetentnosti aviatsionnogo personala v voprosah bezopasnosti poletov [*Problem of aviation staff professional competence in flight safety issues*]. Vestnik. MNAПЧАК № 1 (24), 6–16 [*in Russian*].
3. Danilyuk, A.Ya. (2003). Teoretiko-metodologicheskiye osnovi proektirovaniya integralnih gumanitarnih obrazovatel'nykh prostranstv [*Theoretical-methodological basics of integral humanitarian space projecting*]. M. RGB [*in Russian*].
4. Zeier, E.F. (2001). Professionalno-obrazovatel'noye prostranstvo lichnosti: sinergeticheskii podhod [*Professional-educational space of individual: synergetic approach*]. Obrazovaniye i nauka, № 5 (23), 79–90 [*in Russian*].

5. Knyazeva, Ye.N. (2004). Kontsepsiya inaktivirovannogo poznaniya: istoricheskiye predposilki i perspektivi razvitiya [*Concept of interactive perception: historical dackground and prospects of development*]. M.: Kanon, 308–349 [in Russian].

6. Kurinskiy, O.V. (2006) Ukrayinska postpsiholohichna didaktika: Lektsiyi [*Ukrainian pospsychological didactic*]. K.: ZAT «Vipol» [in Ukrainian].

7. Levites, D.G. (2003). Avtodidaktika. Teoriya i praktika konstruirovaniya sobstvennih tehnologiy obucheniya : Ucheb. Posobiye [*Autodidactic. Theory and practice of selftechnologies studying*]. Voronezh: Izd-vo NPO «MODEK». [in Russian].

8. Nekrasov, S.D. (2005). Professionalnaya kompetentnost kak rezultat lichnostno-subyektivnih obreteniy cheloveka na zhiznennom puti [*Professional competence as a result of personal-subjunctive human finding in life way*]. M.: 317–334 [in Russian].

9. Shendrik, I.G. (2003). Obrazovatelnoye prostranstvo subyekta i ego proektirovaniye: Monografiya [*Educational space of subject and his projecting: Monography*]. M.: APKiPRO [in Russian].

PIVEN Mikola, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Assistant Professor, Flight Academy of National Aviation University, Assistant Professor of Physical and psychophysiological Training Department.

PERSONALITY OF A CADET AS A CELL OF PSYCHOLOGICAL – PEDAGOGICAL CONCETIONS INTEGRATION IN EDUCATIONAL SPACE OF FLIGHT UNIVERSITIES

Abstract. *The article is based on a theoretical analysis of modern philosophical, psychological and educational research and it examines the conditions of professional and personal self-development of cadets at flight educational establishments. The main condition of this process is the ability of cadets to design their own professional and educational space. Educational space designed by themselves and their abilities makes procedural unity for professional and personal self-development designing. This professional-educational space serves as a manifestation of subjective abilities, their universal character, as space- expression of active manipulation of autodidactic self-knowledge to achieve a specific goal, as space-awareness of instrumental support their creative professional and personal self-development. Cadets capability to design is provided by "golden ratio" between the aspirations of the individual internal and external conditions of their implementation. This can be possible only if cadets have high level of subjectivity professional and psycho-pedagogical competence. Professionally-educational space of a cadet is considered an initial "point" in structural composition of professionally-educational space, that surrounds him or her. Integrity of professionally-educational space is a factor and a condition of cadet personality becoming as a subject of his or her activity. Cadet's moving outside own space, outside own "ME" and acceptance other people as subjects which have ability to develop themselves creatively assists the forming of qualitatively new metaindividual position of personality such as creative cooperation. Thus cadets share their experience of "self-control" with each other, and they assist realization experience of independent "action" as a unique way of own limit nature specification, possible methods of its overcoming and realize how to create his or her own (original) algorithm of selfoverreaching. Metaindividual position of a cadet in educational activity is a dynamic process of cooperation and constructing external possibilities and internal conditions. These are resources for professional and individual development.*

Key words: *psycho-pedagogical competence integration, professional-educational space, professional and individual selfdevelopment, capability to construct, autodidactic skills.*

Одержано редакцією: 31.01.2018 р.
Прийнято до публікації: 08.02.2018 р.